

Referències sobre l'Art Llevantí a les Muntanyes de Prades (Tarragona): I. Les figures humanes

Ramon Viñas i Albert Rubio

Referències sobre l'Art Llevantí a les Muntanyes de Prades (Tarragona): I. Les figures humanes

Ramon Viñas¹ - Albert Rubio²

Resum: Les muntanyes de Prades preserven el conjunt d'art rupestre més nombrós de Catalunya amb uns 40 abrics, distribuïts des dels afluents de la Vall (Montblanc) fins al riu de Siurana (Cornudella de Montsant). Les prospeccions i el registre arqueològic han pogut constatar la preeminència de murals amb art esquemàtic, enfront d'una minsa presència d'abrics amb art llevantí. Aquesta mancança d'elements figuratius, combinada amb la seva avançada degradació, comporta grans dificultats a l'hora d'estudiar la tradició rupestre més antiga de les muntanyes de Prades. No obstant, algunes figures i restes pictòriques, aporten dades significatives que cal considerar dins del conjunt llevantí del prelitoral català i peninsular.

Paraules clau: art rupestre, art llevantí, muntanyes de Prades, caçadors recol·lectors, finipaleolític, epipaleolític, neolític

Abstract: The Prades Mountains range accommodates the largest assemblage of rock art sites in all of Catalonia, comprising 40 rock shelters around, spread all the way from the tributaries of la Vall (in Montblanc) to the Siurana river (in Cornudella de Montsant). Archaeological surveys and records prove that panels with Schematic art are abundant, whereas rock shelters with Levantine art are scarce. The shortage of figurative motifs, along with the high degradation of existing ones, makes it difficult for researchers to learn more about the oldest rock art tradition of the Prades Mountains. Nonetheless, some figures and paint remains provide important information that must be taken into account in the study of the Levantine art of the Catalanian and peninsular Pre-Littoral region.

Keywords: Rock art, Levantine art, Prades Mountains, hunter-gatherers, final Paleolithic, Epipaleolithic, Neolithic

No fa gaires anys el registre arqueològic d'abrics amb pintures rupestres a les muntanyes de Prades ascendia a uns disset conjunts i, d'aquests, només tres oferien algunes representacions de tipus llevantí –el Mas d'en Llort, el Mas d'en Ramon d'en Bessó i unes restes del Mas d'en Gran–; és a dir, escenes i composicions que integren petites imatges pintades amb trets figuratius o realistes i vinculades a un horitzó de caçadors recol·lectors preneolítics. Aquestes manifestacions culturals són conegudes tradicionalment com a Art Llevantí (Vilaseca 1944 i 1950; Beltrán 1967-69; Alonso 1979 i 1999; Adserias *et al.* 1988; Viñas, Sarrià i Alonso 1983; Viñas i Castells 1998, i Viñas 2005). Així doncs, en comparació amb la resta de murals rupestres del nucli de Prades

(bàsicament amb figures esquemàtiques i abstractes desenvolupades durant el procés de neolitització, les llevantines aportaven un percentatge molt pobre.

No obstant, l'any 2006, una nota informativa, presentada a les Segones Jornades sobre el Bosc de Poblet i les Muntanyes de Prades, donava a conèixer dotze abrics nous amb pintures rupestres localitzats al voltant de la vall del riu de Siurana (Cornudella de Montsant). Les troballes, dutes a terme per dos escaladors: Juan A. Serrano i Laura Martínez, ampliaren notablement els registres d'aquestes muntanyes i les situaren com el referent més destacat, numèricament, de Catalunya (Viñas *et al.* 2006). L'esmentada nota descrivia les característiques generals dels abrics i els trets principals de les figures rupestres, entre aquestes quatre abrics presentaven diversos elements figuratius de caràcter llevantí: abrics de les Covetes I i II, abrics del Grau Tallat, i l'abric I del Barranc de Fontscaldes. Malgrat que les descobertes han incrementat la llista en un total de set conjunts de la tradició llevantina, el percentatge segueix essent significativament baix.

Cal observar que, malauradament, les parets que suporten els murals d'aquest Art Llevantí allotgen una diversitat de fenòmens d'alteració naturals que, de manera lenta i constant, degraden les pintures rupestres. D'una banda, trobem el deteriorament vinculat a l'estructura geològica, com l'alteració i defoliació de la paret que fa de suport, i, de l'altra, la intervenció bioquímica provocada pels microorganismes que habiten sobre les parets i que disgreguen la roca (a més, la frondosa vegetació del bosc que avui ocupa les Muntanyes de Prades, participa activament en les problemàtiques que afecten la conservació d'aquest patrimoni). Destaquem les primeres observacions realitzades a l'abric I del barranc de Fontscaldes: «El seu suport està pràcticament destruït per l'erosió natural i només conserva nombroses restes de figures humanes, un arquer (foto 2 i fig. 1) i algun animal [...]. El procés de degradació està molt avançat i caldria que la Generalitat de Catalunya trobés alguna manera de consolidar-lo» (Viñas *et al.* 2006: 487). Dins d'aquest desolador panorama, cal incloure alguna destrucció i mutilació de caràcter antròpic. Tot plegat fa que en perilli greument la seva pervivència i, per tant, que se'n pugui deixar de gaudir, i tanmateix d'avançar en el seu estudi i coneixement³.

Avui, podem avaluar un repertori iconogràfic més ampli de la tradició llevantina a les contrades de Prades, representat per (vegeu l'inventari):

A) Humanes: sobretot restes de figures de sexe indeterminat, alguns arquers i una sola representació femenina (tema d'aquest treball).

B) Animals: diversos exemplars de cabres i bous salvatges, dos possible senglars, una cérvola, un grup d'abelles i alguns quadrúpedes indeterminats (serà tema d'un article posterior).

C) Utensilis: arcs, fletxes, bossa i un cabàs.

D) Restes no classificables (a causa del mal estat de conservació).

Relació dels conjunts rupestres amb elements figuratius d'Art Llevantí

Abric del Mas d'en Llorç

El mural d'aquest conjunt fou estudiat, per primera vegada, per Salvador Vilaseca l'any 1943. Està integrat per un petit abric que conté unes deu figures, de les quals la meitat corresponen a unitats de trets realistes: un arquer i quatre animals salvatges. La temàtica no sembla constituir cap escena de cacera, ja que ni l'arquer es troba en posició de disparar (foto 1), ni els exemplars mostren fletxes clavades al seu cos. Només la presència d'una cérvola, de cap per avall, suggereix un animal estimbat i, per tant, alguna possible relació cinegètica. Dins d'aquest mural s'observen diversos elements de tipus esquemàtic que testimonien la pervivència simbòlica d'aquest indret en etapes subsegüents (figura 1). Els colors emprats pertanyen a les games del vermell i el castany (com a la resta d'abrics).

Figura 1. Calcs del mural de l'abric del Mas d'en Llorç. En aquest conjunt s'hi representen elements de les dues tradicions: Art Llevantí i Art Esquemàtic (dibuix superior: Antonio Beltrán, 1967. Dibuix inferior: Anna Alonso, 1987)

Foto 1. Figura d'arquer de l'abric del Mas d'en Llord (foto Galo, Arxiu CIAR)

Posteriorment, Anna Alonso, amb la col·laboració d'O. Medina i M. Melgarejo, localitzà una nova figura a l'extrem dret del fris, que havia passat desapercebuda a l'anterior estudiós (Alonso 1979). L'any 1987 aquesta investigadora dugué a terme la documentació del fris per al Corpus de Pintures Rupestres del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya (Alonso 1994a) (figura 1).

Inventari:

-Arquer	1
-Cabra	3
-Cervola	1
Total	5

Abric del Mas d'en Ramon d'en Bessó

Aquest abric, força degradat per l'erosió, va ser descobert l'any 1950 pel fill del guarda forestal del Mas d'en Llord, Antonet Òdena Ferrer, i estudiat inicialment per Salvador Vilaseca (Vilaseca 1950 a i b). Posteriorment, els seus panells pintats doren documentats per Anna Alonso per tal que figuressin en el Corpus de Pintures Rupestres del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya (Alonso 1994b).

L'abric, d'uns 10 metres de llargada (foto 2), conserva les restes d'una vintena d'elements, la majoria amb trets realistes i distribuïts per tota la cavitat. D'aquests, sobresurt la composició de l'extrem esquerre, interpretada com una escena de caça formada per: tres arquers, dos bòvids i vàries restes (figures 2 i 3). Les diverses formes anatòmiques dels arquers i dels animals, així com la diferència dels colors, assenyalen l'acumulació de les figures en diverses etapes.

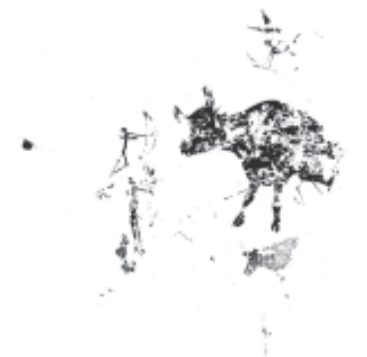

Foto 2. Vista de l'abric del Mas del Ramon d'en Bessó (foto Ramon Viñas)

Fig. 2. Calcs de la «cacera de bous» de l'abric de Mas d'en Ramon d'en Bessó. Dibuix superior: Salvador Vilaseca, 1950; dibuix inferior: Anna Alonso, 1994

Segons la posició, forma i color de les figures tenim, en un primer moment, una escena cinegètica formada per dos arquers, un bòvid i vàries restes de tonalitats rogenques i castany clar; i, en un segon moment, s'hi afegeix un arquer i possiblement el bou més gran, aquests dos de colors castanys més foscos. L'esmentat animal podria recobrir i eclipsar un exemplar més petit, potser un altre bòvid similar al del primer pla, amb el qual formaria una primera escena cinegètica. A la part abdominal del gran bou s'observen petits traços i a la pota més avançada una possible fletxa clavada (figura 2) i (foto 3).

A l'altre extrem de l'abric, constatem les restes d'una altra possible escena integrada per quatre creuetes, interpretades com a abelles. Els insectes compareixen al costat de les restes d'una figura humana (figura 4). Segons els calcs de Vilaseca existien més representacions d'aquests animals voladors, però desafortunadament algun visitant vandàlic va agredir i trencar amb acarnissament una part d'aquest grup, igual com va passar amb la cérvola

Foto 3. Figura de bòvid de l'abric del Mas d'en Ramon d'en Bessó.
Tractament digital.

(estimbada) del Mas d'en Llord, que va perdre una de les potes del darrere per culpa d'algun individu que intentà arrencar-la (figura 4). A la zona intermirmítja de l'abric s'observen les restes d'altres figures humanes, entre elles un arquer (fig. 3)

Inventari:

-Cabàs	1
-Bossa	1
-Humana (restes)	3
-Arquer	4
-Bòvid	2
-Abelles o cruciformes	4
-Traç	2
-Restes	5
Total	22

Abric del Mas del Gran

El conjunt, descobert durant unes prospeccions dirigides per Ana Alonso l'any 1988, està integrat per diverses composicions esquemàtiques i unes altres amb tendència més o menys naturalista. Alonso, que posteriorment va

documentar aquest conjunt per al Corpus de Pintures Rupestres⁴ assenyala a la fitxa tècnica de la figura número 17 que: «Es tracta de l'última figura per la dreta [...]. Es conserven el cos i les extremitats i li falta el cap [...]. L'aspecte general és diferent al de la resta de les figures, essent les seves formes més proporcionades.» (Alonso 1994c: 8) Aquest animal presenta les restes d'un cos compacte, cap amb morro prolongat, potes curtes i una cua llarga, possiblement un senglar. Podria constituir el testimoni d'una escena precedent d'Art Llevantí, avui perduda, i situada a l'indret contrari a les composicions anteriors de tipus esquemàtic i semiesquemàtic.

Inventari:

Quadrúpede (senglar?) 1

Abric de les Covetes I

El conjunt, descobert per Laura Martínez i Juan Antonio Serrano l'any 2006, està constituït per tres abrics consecutius amb les parets molt malmeses, que es disgreguen, on predominen les formes esquemàtiques i abstractes.

A l'abric I, es localitza una figura humana sense arc, pràcticament aïllada, i associada a diversos traços o possibles fletxes (foto 4). A l'abric II s'observen les restes molt perdudes d'una cabra i un quadrúpede indeterminat. Al seu voltant no s'observen ni fletxes ni caçadors (Viñas *et al.* 2006, Viñas i Sarrià 2011).

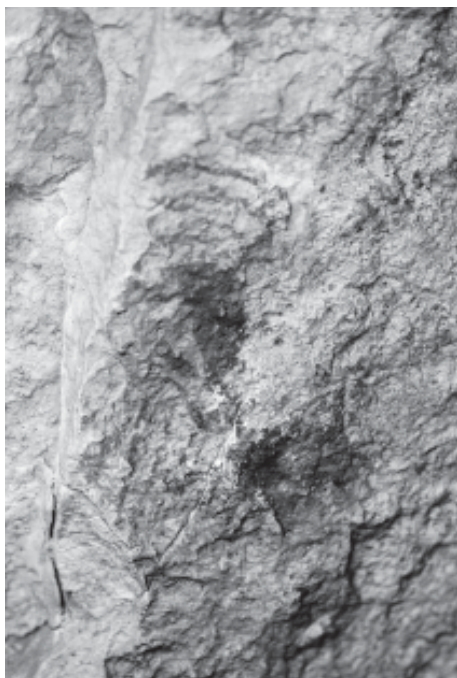

Foto 4. Personatge associat a traços o fletxes de l'abric de les Covetes I. (Foto A. Rubio).

Inventari:

Abric I

-Humana	1
-Traç o fletxes.....	2

Abric II

-Cabra	1
-Quadrúpede indeterminat	1
Total	5

Abric de les Covetes II

Com el primer abric, aquest està constituït per dues cavitats successives amb les parets força deteriorades. La primera es va aprofitar per a la construcció d'una barraca de pedra seca i la paret resta ennegrida pel fum del foc. En canvi, la segona cavitat, d'escassa fondària i recoberta per concrecions i colades estalagmítiques, només acull restes i una figura humana en posició de descans o d'observació (foto 5), no presenta ni arc ni fletxes (Viñas *et al.* 2006, Viñas i Sarrià 2011).

Foto 5. Personatge de Les Covetes II. La seva posició suggerix una postura de descans i actitud d'aguait (foto A. Rubio)

Inventari:

-Humana	1
-Total	1

Abric del Grau Tallat

Descobert per Juan A. Serrano l'any 2006, està constituït per un front encinglerat amb quatre nuclis de pintures rupestres, la majoria de tipus esquemáticoabstracte, repartits en dues zones: A i B. La primera (A) comprèn una àrea externa, un abric i una cavitat lateral; en canvi la segona (B) està formada només per un abric.

El conjunt només ha conservat a la zona A (abric I) dues representacions de la tradició llevantina en un estat molt precari. Les figures pertanyen a un quadrúpede indeterminat i a les restes d'una representació femenina (Foto 6); aquesta última ha perdut el cap, els braços i gran part de les cames, si bé ha conservat la faldilla que, per la seva forma, s'associà amb les de la Roca dels Moros del Cogul i la Pedra de les Orenetes de Cèl·lecs (Roca del Vallès) (Viñas *et al.* 2006, Viñas i Sarrià 2011).

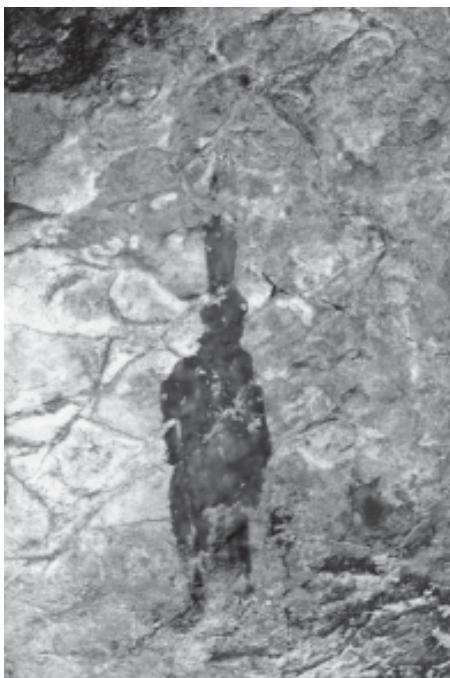

Foto 6. Restes de la representació femenina del conjunt del Grau Tallat (Foto A. Rubio).

Inventari:

-Humana, femenina	1
-Quadrúpede	1
Total	2

Abric I del Barranc de Fontscaldes

Es tracta d'un abric d'uns 20 m de llargada, localitzat per Juan A. Serrano l'any 2006. Actualment, la superfície de la paret s'està desprenent de manera accelerada i calculem que només resta un cinc per cent del conjunt, a l'extrem esquerre de la cavitat, a punt de desprendre's. Observant les restes de pintura, que encara es poden veure a la paret, el mural constituïa el conjunt més significatiu de l'Art Llevantí registrat fins ara a les Muntanyes de Prades. És evident que assistim a la desaparició d'un dels grans conjunts de l'art rupestre de Catalunya i que només un treball de consolidació amb caràcter urgent podria salvar el que queda. (foto 7).

Entre les restes sobresurt un arquer que ha perdut vàries parts del seu cos estilitzat. No obstant, podem distingir un cap més o menys triangular amb trets facials, les cames remarcades, i també alguns ornaments als braços i a la cintura, així com parts d'un gran arc i de fletxes (figura 5 i foto 8), entre les quals destaca la que sosté amb el braç dret (segons l'espectador) i que mostra una punta amb aletes (Viñas *et al.* 2006, Viñas i Sarrià 2011).

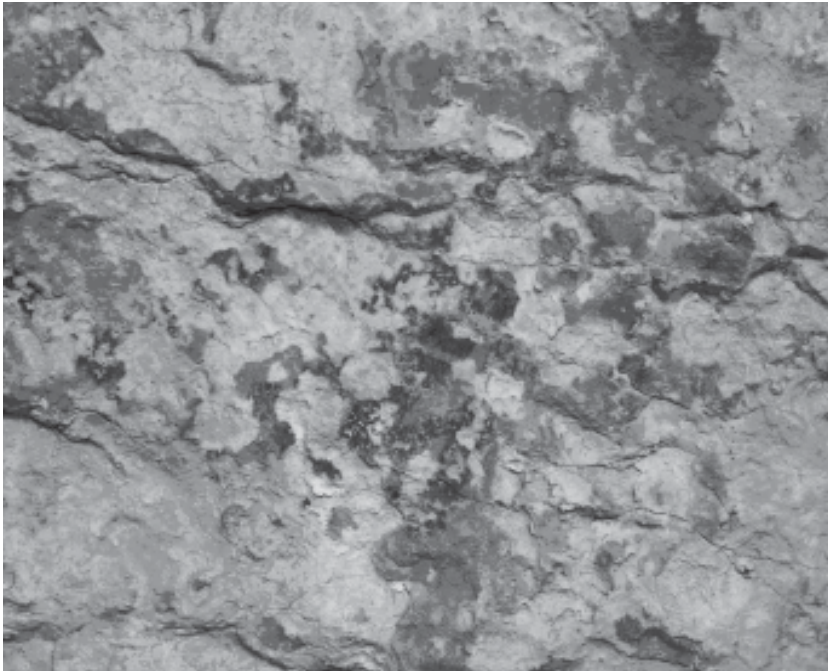

Foto 7. Restes de figures humanes de l'abric I del barranc de Fontscaldes
(Foto A. Rubio).

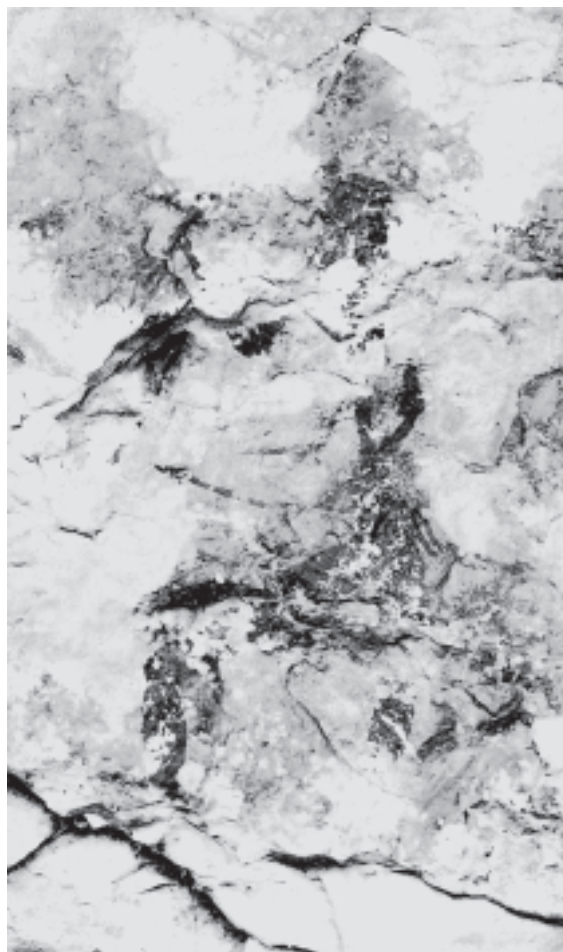

Figura 8. Restes de la figura de l'arquer principal de l'abric I del barranc de Fontscaldes. (Foto A. Rubio)

Inventari

-Arquer	2
-Senglar (?).....	1
-Humana	5
-Humana (?)	2
-Cabra	1
-Cérvola	1
-Quadrúpede	1
-Traç	1
-Restes	34
Total	48

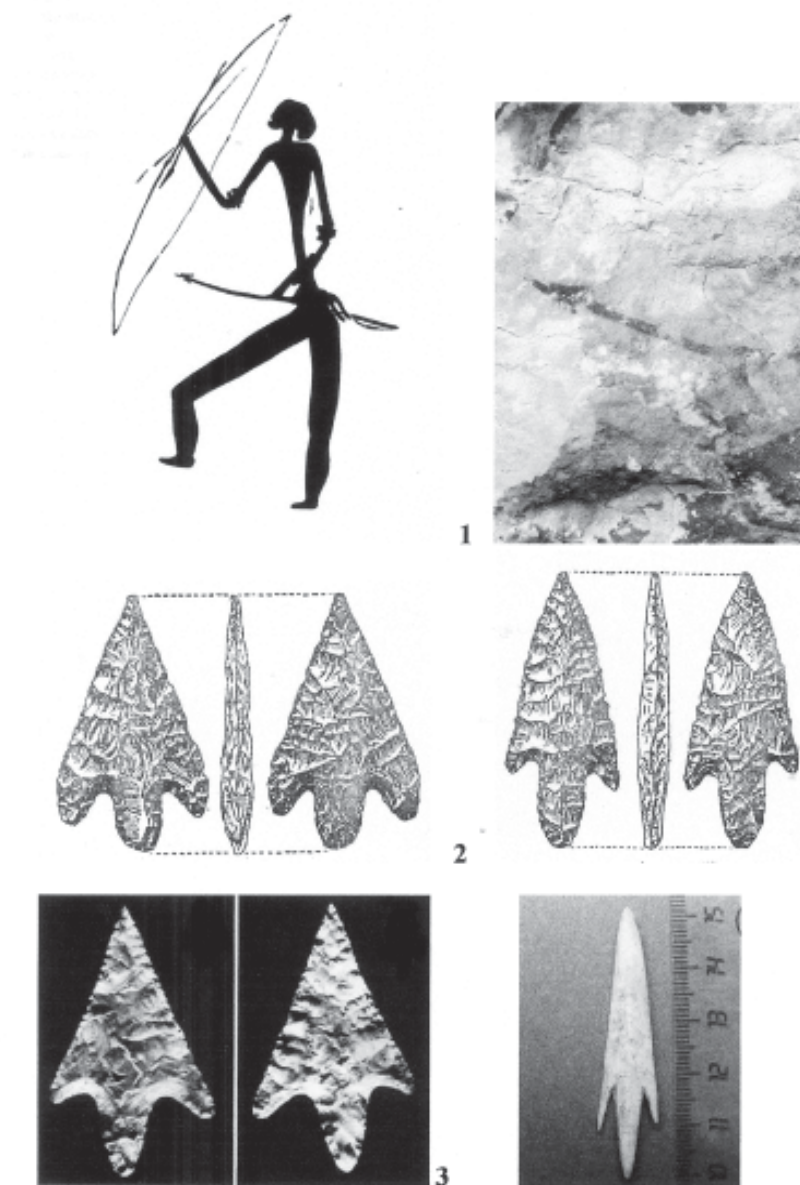

Figura 5. Personatge de l'abric I del barranc de Fontscaldes (segons R. Viñas).
 1. Representació de la figura d'arquer que sosté una fletxa on observem la punta i les aletes (foto A. Rubio); 2. Puntetes de fletxes de la Cova del Parpalló (Gandia, València) del Solutrià Superior (segons Ll. Pericot, 1962); 3. Punta de fletxa (esquerra) de la Cova d'Arbonès a Pradell (segons S. Vilaseca, 1973) i punta de fletxa d'os de la Cova Colomera (Foto Àlex Solè).

Inventari general de l'Art Llevantí a les Muntanyes de Prades

La quantitat de figures per abric, varia entre 1 i 48 unitats: 5 abrics tenen menys de 6 figures i només 2 abrics superen les 20 figures.

- 1 figura: abrics del Mas d'en Gran, i les Covetes II
- 2 figures: abrics abric del Grau Tallat
- 5 figures: abrics del Mas d'en Llort i les Covetes I
- 22 figures: abric del Mas d'en Ramon d'en Bessó
- 48 figures: abric I del barranc de Fonstcaldes (restes)

Tipus Figura	M.LL	MR	MG	LCI	LCII	GT	BF	Total	%
Humana	-	3	-	1	1	-	5	10	11,90
Humana?	-	-	-	-	-	-	2	2	2,38
Arquer	1	4	-	-	-	-	2	7	8,33
Hum. femenina	-	-	-	-	-	1	-	1	1,19
Cabra	3	-	-	1	-	-	1	5	5,95
Cervola	1	-	-	1	-	-	-	2	2,38
Senglar?	-	-	1	-	-	-	1	2	2,38
Bòvid	-	2	-	-	-	-	-	2	2,38
Abelles o cruciformes	-	4	-	-	-	-	-	4	4,76
Quadrúpede	-	-	-	1	-	1	1	3	3,57
Cabàs o recipient	-	1	-	-	-	-	-	1	1,19
Bossa	-	1	-	-	-	-	-	1	1,19
Traç o fletxes	-	2	-	2	-	-	1	5	5,95
Restes	-	5	-	-	-	-	34	39	46,43
Total	5	22	1	5	1	2	48	84	100,00

M.LL: Mas d'en Llort

M.R.: Mas d'en Ramon Bessó

M.G.; Mas d'en Gran

LCI: Les Covetes I

LCII: Les Covetes II

G.T.: Grau Tallat

BF.: Abric I Barranc de Fontscaldes.

Anotacions estadístiques

Entre les figures que s'han conservat, més o menys íntegres, o restes que han permès una identificació de la figura, destaca el grup de les humanes amb 20 personatges que representen el 23,81%, del total de motius, seguit dels animals amb 17 exemplars, que constitueixen el 21,43%, i dels utensilis (generalment aïllats) que aporten 7 elements amb el 8,33%. En total, els elements identificats superen el 50% de les representacions; en conseqüència, les restes o fragments de figures que no n'han permès una categorització dels motius s'acosta al 50% del total, és a dir, aglutina el grup majoritari amb el 46,43% (Figura 7).

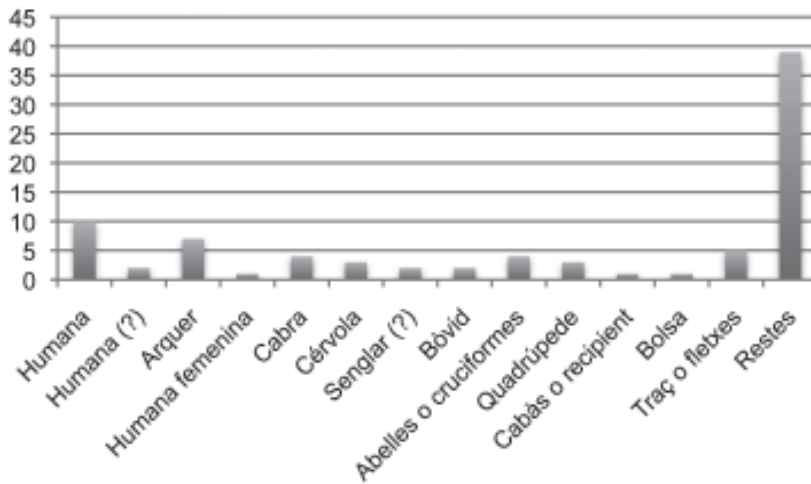

Fig. 6. Quantitat i tipus de figures d'Art Llevantí de les Muntanyes de Prades.

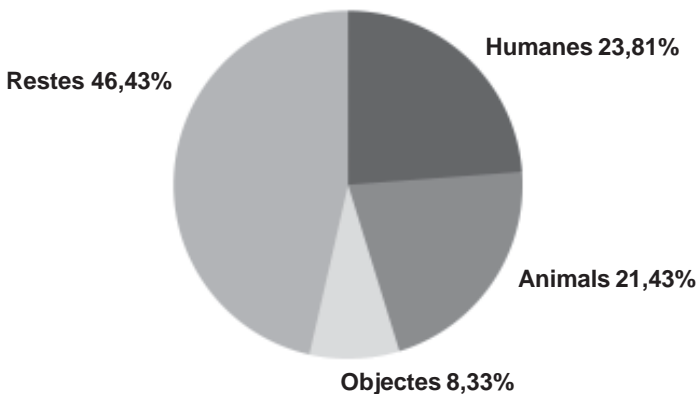

Fig. 7. Les figures queden repartits en 12 tipus i agrupades en quatre blocs:
A) Humanes; B) Animals; C) Utensilis, i D) Restes no classificables.

L'alt percentatge de les restes no classificades, amb 39 registres amb diverses unitats, revela clarament el nivell de destrucció (natural i antròpica) que pateixen els suports de les pintures llevantines que, en alguns abrics, arriba a superar el 75% de pèrdua total de la superfície de les parets; la qual cosa equival, d'una manera aproximada, entre el 50% i el 75% d'unitats destruïdes des del seu origen. Si a les dades hi afegim l'escàs nombre de figures completes: el 10% aproximat, entendrem la precària situació d'aquesta tradició rupestre. D'altra banda, si contrastem els abrics compartits amb les dues tradicions rupestres: art esquemàtic i art llevantí, comprovarem que aquest últim sempre presenta un grau de destrucció més elevat; citem com a exemple: els abrics del Grau Tallat, el Mas del Gran o les Covetes I. En tots hi roman patent que l'art esquemàtic s'ha preservat en millors condicions, i amb un nombre important de jaciments i figures completes. Així doncs, sembla evident que la degradació dels abrics i de les figures es comporta com un element de cronologia relativa, a més antic més deteriorat.

Les figures humanes

Les representacions de figures humanes llevantines a les Muntanyes de Prades, integren el motiu més quantitatiu amb 20 unitats, totes amb diferències formals i estilístiques, que s'analitzen a continuació.

En primer lloc, cal assenyalar que les representacions humanes són presents en tots els abrics, excepte el Mas d'en Gran, on només s'han conservat les restes d'un animal, possiblement un senglar:

- 1 arquer: abric del Mas d'en Llort
- 4 arquers i 3 humanes (possibles arquers deteriorats): a
    abric del Mas d'en Ramon d'en Bessó
- 1 humana: abric de les Covetes I (abric I)
- 1 humana: abric de les Covetes II (abric II)
- 1 dona: abric del Grau Tallat
- 2 arquers, 5 humanes (algunes possibles arquers deteriorats), 2 restes de
    suposades figures humanes: abric I del barranc de Fontscaldes

Gairebé totes les figures d'arquers (7 unitats) presenten un cert grau de degradació natural que gira entre el 10% i el 50%; les classificades com a humanes (deu unitats) pertanyen, generalment, a fragments de possibles arquers; les humanes amb interrogant (dues unitats) són petits fragments de suposats personatges i, finalment, l'única identificada com a femenina, s'ha pogut catalogar gràcies a la faldilla que s'emparenta amb altres formes llevantines de Catalunya.

Des del punt de vista temàtic és difícil poder valorar els tipus d'escena als quals pertanyen les representacions humanes, sobretot tenint en compte l'avançada degradació en què es troben i que dos dels abrics només aporten una sola figura, un tercer conté dues figures, dos més presenten cinc figures

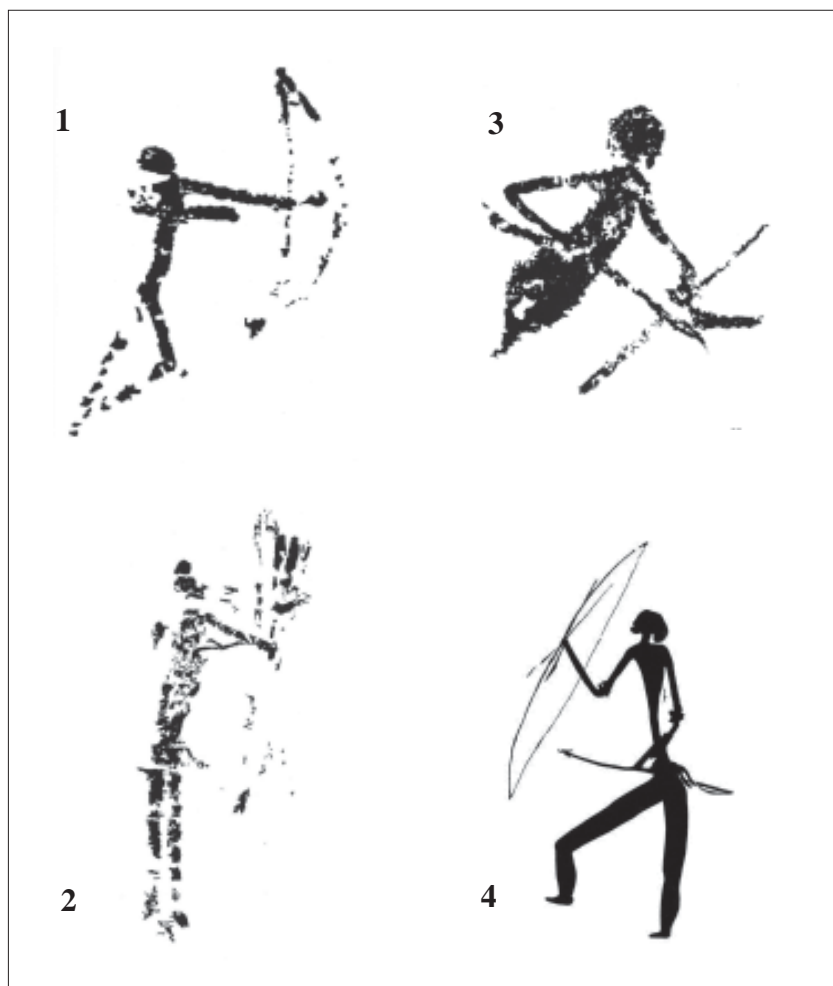

Fig. 8. Les figures humanes de les Muntanyes de Prades es poden dividir en quatre tipus principals

1. Tipus lineal proporcionat. 2. Tipus lineal amb tronc més ample, desproporcionat-estilitzat. 3. Tipus proporcionat amb trets facials. 4. Tipus desproporcionat o estilitzat «trets realistes»

i només dos superen aquestes xifres: el Mas d'en Ramon d'en Bessó, amb 22 figures, i l'abric I del barranc de Fontscaldes, amb 48 figures. No obstant, cal examinar cada cas:

- 1: Abric del Mas d'en Llort, presenta un grup faunístic i un sol arquer en posició, aparentment estàtica o de descans, que sembla presidir el conjunt.

- 2: Abric del Mas d'en Ramon d'en Bessó, conserva una cacera de bous, amb figures acumulades en diferents etapes, que reafirmen el tema. A la part central es distingeixen altres restes d'arquers aïllats i a l'extrem dret una possible escena de recol·lecció de mel (tenint present les suposades abelles).
- 3: Abric de les Covetes I, conté una sola figura humana amb dos traços o fletxes al seu costat.
- 4: Abric de les Covetes II, presenta una sola figura humana estirada o en repòs i no s'observa cap utensili.
- 5: Abric del Grau Tallat, ha preservat les restes d'una figura femenina en posició estàtica, per sota i, relativament a prop, es distingeixen les restes d'un animal.
- 6: Abric I del barranc de Fontscaldes, mostra el grup més nombrós amb nou figures: dos arquers i les restes de set figures humanes de difícil descripció a causa del seu mal estat de conservació. El primer arquer, el més significatiu, és de cos estilitzat i transporta un gran arc i vàries fletxes, en sosté una amb la mà dreta (segons l'observador) i presenta una punta de sageta amb aletes (figura 5). El personatge està orientat a l'esquerra i mostra una actitud una mica passiva i solemne; en un nivell inferior es detecta el fragment d'un animal que podria estar vinculat amb ell. En canvi, el segon arquer, es troba dins d'un conjunt de figures molt degradades i, per tant, és difícil esbrinar a quina composició pertany.

La temàtica

En definitiva, la temàtica es podria resumir en sis continguts bàsics:

- Composició faunística presidida per un arquer, i arquers associats amb animals, sense cacera.
- Representació femenina aïllada, amb possible associació d'un animal.
- Cacera de bous amb arquers disparant.
- Arquers i humans aïllats, associats a restes i traços o fletxes.
- Humana aïllada estirada o en repòs.
- Recol·lecció de mel.

Classificació tipològica

Malgrat que la degradació de les figures és un inconvenient per a la seva anàlisi morfològica, els tipus humans ens mostren una anatomia força variada, amb diferències formals i tendències estilístiques dispars. En general, podem distingir diferents tipus, uns més o menys proporcionats i altres estilitzats, que convergeixen en quatre tipologies principals que passem a descriure (figura 8):

- 1r grup. Tipus lineals: personatges d'anatomia prima, sense musculatura i amb trets sintètics (figura 8, núm.1).
- 2n grup: Tipus lineals desproporcinats: personatges estilitzats de tronc lleugerament ample i recte, i cames primes (figura 8, núm. 2)

- 3r: Tipus de personatges proporcionats d'anatomia i trets realistes (figura 8, núm 3)

-4rt grup: Tipus de personatges estilitzats amb trets realistes, cintura prima, tòrax ample (triangular) i cames amb relleu muscular (figura 8, núm. 4).

En el primer grup se situen algunes figures de la cacera de bòvids de l'abric del Mas d'en Ramon d'en Bessó, la figura aïllada de les Covetes I i un arquer molt deteriorat de l'abric I del barranc de Fonstcaldes. En el tercer grup, hi trobem l'arquer de l'abric del Mas d'en Llorç i les restes dels arquers de la zona central de l'abric del Mas d'en Ramon d'en Bessó. En el segon grup, s'hi inclou un dels arquers de la cacera de bòvids de l'abric del Mas d'en Ramon d'en Bessó i el personatge associat amb les abelles del mateix abric. En el quart grup se situen l'arquer principal de l'abric I del Barranc de Fonstcaldes, el personatge en repòs de les Covetes II i la representació femenina del Grau Tallat.

Reflexió final

L'Art Llevantí de les Muntanyes de Prades ens presenta, de moment, una situació molt precària i a la vegada poc esperançadora per la conservació d'aquesta tradició rupestre. D'una banda, podem dir que som afortunats de poder gaudir de les últimes figures de l'art més antic d'aquestes contrades i, de l'altra, som desventurats per ser testimonis presencials de la ruïna d'aquestes representacions rupestres. No cal dir que són urgents les intervencions encaminades a la preservació del que queda d'aquest patrimoni mundial (Viñas *et al.* 2011).

Les troballes dels últims anys han posat en evidència una clara manca de prospeccions en els 260 km² que ocupen aquestes muntanyes i, per tant, seguiran apareixent nous conjunts rupestres, ni que no es busquin. Aquestes noves dades canviaran la perspectiva que avui en tenim. De moment, nosaltres hem començat a rastrejar, amb els pocs exemples que avui tenim, l'art llevantí del conjunt de Prades, a partir de les seves figures humanes, que es troben entre les més meridionals d'aquesta tradició rupestre.

Els quatre grups de figures humanes que hem presentat troben similituds morfològiques en altres àrees del Llevant, assenyalem només com a exemple les formes més sintètiques del grup 1, que s'emparenten amb les d'Ulldecona, el sud de Tarragona i el Maestrat, però precisament per la seva simplicitat aporten poca informació (fletxes, ornaments, tocats, etc.); en canvi, les figures del grup 4, amb cos estilitzat, trets realistes i amb detalls més precisos, on destaca l'arquer de Fonstcaldes (figura 8, núm. 4), ens permeten una anàlisi més completa i rigorosa. L'esmentada figura està connectada amb les formes «més clàssiques» d'aquest art, les quals s'estenen quasi per tot el Llevant. La figura en qüestió exhibeix un conjunt d'utensilis i ornaments entre els quals destaca una punta de fletxa d'aletes, que no sabem si és d'una sola peça o de varies, i si és d'os o de sílex (figura 5) (Oms *et al.* 2009). No obstant, aquestes

puntes de fletxa amb aletes apareixen, tant en el solutrià (Pericot 1942) com en el neolític i etapes posteriors.

Malgrat que les evidències aconsellen molta prudència a l'hora de valorar les dades (i que la mida dels detalls és molt petita), considerem, com a hipòtesis de treball, que la tradició llevantina s'inicia en un món de caçadors recol·lectors finipaleolítics o preneolítics i que és desenvolupada fins desaparèixer dins del procés de la neolitització, tal com suggereix el mateix arquer de l'abric I del barranc de Fontscaldes (potser una variant hereu dels tipus Centelles i Civil del Maestrat).

Creiem que la informació existent a les Muntanyes de Prades és insuficient per poder aprofundir en l'evolució (Viñas, *et al.* 2010). És evident que ens manquen conjunts rupestres significatius i també pressupost (per dur a terme prospeccions i datacions dels suports i concrecions posteriors, anàlisis de pigments, etc.) per tal de poder endinsar-nos en el procés d'aquesta particular tradició. Queda clar que resta molt per fer i que manca investigació encaminada a resoldre l'origen de l'Art Llevantí i el seu desenvolupament.

Bibliografia

- ADSERIAS, M.; ALONSO, A.; DEL CASTILLO, V.; FULLOLA, J.; GRIMAL, A.; MASSÓ, J. (1988): *L'art rupestre, un art que no es pot veure als museus: Comarques del Baix Camp, Conca de Barberà, Priorat, Ribera d'Ebre i Terra Alta*. Coord. Josep M. Fullola. Cambra de la Propietat Urbana de Reus, 118 p.
- ALONSO, A. (1979): «Aportaciones al estudio del Mas d'en Llord, Rojals (Tarragona)», *Caesaragusta* 49-50, Zaragoza, p. 101-105.
- (1994a): *Mas d'en Llord. Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya. Corpus de Pintures Rupestres*, Vol. II. Fasc. 7. Àrea Central i Meridional. Coord. Josep Castells i Gemma Hernández. Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 9 p.
- (1994b): *Mas d'en Ramon d'en Bessó. Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya. Corpus de Pintures Rupestres*, Vol. II. Fasc. 8. Àrea Central i Meridional. Coord. Josep Castells i Gemma Hernández. Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 12 p.
- (1994c): *Mas del Gran. Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya. Corpus de Pintures Rupestres*, Vol. II. Fasc. 12. Àrea Central i Meridional. Coord. Josep Castells i Gemma Hernández, Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 12 p.
- BELTRÁN, A. (1967-68): «Avance al estudio de las pinturas rupestres levantinas de la provincia de Tarragona: estado de la cuestión», [Miscelánea Sánchez Real, Vol II], *Boletín Arqueológico de Tarragona*, Tarragona, p. 173-182.
- OMS, F. X.; PETIT, M. À.; ALLUÉ, E.; BARGALLÓ, A.; BLAIN, H.-A.; LÓPEZ-GARCÍA, J.M.; MARTÍN, P.; MORALES, J.I.; PEDRO, M.; RODRÍGUEZ, A.; SOLÉ, A. (2009): «Estudio transdisciplinar de la fosa EE1 de la Cova Colomera (Prepirineu de Lleida): implicaciones domésticas y paleoambientales en el Bronce Antiguo del noreste de la Península Ibérica», *Trabajos de Prehistoria* 66, N1, gener-juny, p. 123-144.
- PERICOT, L. (1942): *La Cueva del Parpalló (Gandia)*. Excavaciones del Servicio de Investigación Prehistórica de la Diputación Provincial de Valencia, Madrid, 351 p.
- VILASECA, S. (1944): «Las pinturas rupestres naturalistas y esquemáticas del Mas d'en Llord en Rojals (provincia de Tarragona)», *Archivo Español de Arqueología*, XVII, Madrid, p. 301-324.
- (1950a): «Nuevas pinturas rupestres naturalistas en el barranco del Llord (Rojals)», *Noticiario de la Asociación Excursionista de Reus*, diciembre, p. 81-82.

- (1950b): «Nuevo hallazgo de pinturas rupestres naturalistas en el barranco del Llorc (Rojals, provincia de Tarragona)», *Archivo Español de Arqueología*, XXIII, Madrid, p. 371-383.
- (1973): *Reus y su entorno en la Prehistoria*. Asociación de Estudios Reusenses, Reus, 282 p.
- VIÑAS, R. (2005): *Montblanc, Muntanyes de Prades. Guies del Museu d'Arqueologia de Catalunya. Ruta de l'Art Rupestre*. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 59 p.
- (2011). «Les manifestacions rupestres de Catalunya: Un patrimoni per conèixer i gaudir. Notes sobre historiografia, conservació i difusió». *Podall*, núm. 1, desembre, Museu Arxiu de Montblanc i comarca, Montblanc, p. 14-50.
- VIÑAS, R.; CASTELLS, J. (1998): «Art Prehistòric. Art Rupestre, les primeres manifestacions artístiques», dins Barral, X. (dir): *Pintura Antiga i Medieval* (Art de Catalunya, 8). Edicions Isard, Barcelona.
- VIÑAS, R.; RUBIO, A.; MARTÍNEZ, L.; SERRANO, J. A. (2006): «Descobertes de pintures rupestres a les Muntanyes de Prades (Cornudella de Montsant, Tarragona)», *Actes de les Segones Jornades sobre el Bosc de Poblet i les Muntanyes de Prades. Els límits de la pressió humana en el medi natural*. Poblet 17-19 nov. 2006, Valls, p. 485-489.
- VIÑAS, R.; RUBIO, A.; RUIZ, J. F. 2010. «La técnica paleolítica del trazo fino y estriado entre los orígenes del estilo levantino de la Península Ibérica. Evidencias para una reflexión», *Preactas del Congreso Mundial de Arte Pleistoceno*, IFRAO, 6-11 de setembre, Tarascon-sur-Ariège y Foix, (França), p. 1-14.
- VIÑAS, R.; SARRIÀ, E. (2011): «Documentació dels nous conjunts d'art rupestre del Priorat (Tarragona)», *Tribuna d'Arqueologia 2009-2010*, Servei d'Arqueologia i Paleontologia, Direcció General del Patrimoni Cultural, Generalitat de Catalunya, Barcelona, p. 53-84.
- VIÑAS, R.; SARRIÀ, E.; ALONSO, A. (1983): *La pintura rupestre en Catalunya* (edició dels autors) Barcelona, 71 p.

Notes

- (1) IPHES, Institut Català de Paleoeecologia Humana i Evolució Social, C/Escorxador s/n, 43003 Tarragona, Catalonia.
Àrea de Prehistòria, Universitat Rovira i Virgili (URV), Avinguda de Catalunya 35, 43002 Tarragona, Catalonia.
Director del Museu Comarcal de la Conca de Barberà i Centre d'Interpretació de l'Art Rupestre de les Muntanyes de Prades, 43400 Montblanc, Tarragona, Catalonia.
- (2) SERP. Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia. Universitat de Barcelona, Catalonia.
- (3) Posteriorment el Servei de Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya va encarregar al sotasgnant (com a primer autor) el registre i la documentació d'aquest conjunt rupestre pel Corpus de Pintures Rupestres. A la memòria tècnica se n'indica el mal estat de conservació i s'alerta de la necessitat d'una intervenció d'urgència per una consolidació del suport.
- (4) Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya, Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya.

Rebuda: Març 2012

Acceptació: Maig 2012